

Житар М. О., Чамор Г. С.

ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто різні точки зору сутності поняття «споживчий кредит». Досліджено сучасний стан кредитування фізичних осіб банками України. Визначено, що протягом останніх трьох років банківське споживче кредитування є не досить успішним та прибутковим, що в свою чергу призводить до ще більшого занепаду економіки. Адже, саме кредитна діяльність банків забезпечує рух коштів на ринку, концентруючи їх на найбільш важливих напрямках розвитку суспільства. Виявлено основні проблеми, що стосуються надання банківськими установами кредитів фізичним особам, обґрунтовано чинники, що гальмують цей процес.

Ключові слова: *споживчий кредит, ризики, кредитна стратегія, кредитна політика, відсоткова ставка, банк, банківський кредит.*

Житар М. О., Чамор Г. С.

ОСОБЕННОСТИ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены различные точки зрения сущности понятия «потребительский кредит». Исследовано современное состояние кредитования физических лиц банками Украины. Определено, что в течение последних трех лет банковское потребительское кредитование является не достаточно успешным и прибыльным, что в свою очередь приводит к еще большему упадку экономики. Ведь именно кредитная деятельность банков обеспечивает движение средств на рынке, концентрируя их на наиболее важных направлениях развития общества. Выявлены основные проблемы, касающиеся предоставления банковскими учреждениями кредитов физическим лицам, обоснованно факторы, тормозящие этот процесс.

Ключевые слова: *потребительский кредит, риски, кредитная стратегия, кредитная политика, процентная ставка, банк, банковский*

кредит.

Zhytar M.O., Chamor G. S.

FEATURES OF BANKING LENDING OF PHYSICIAN IN UKRAINE

The article deals with different points of view of the essence of the concept of "consumer credit". The present state of lending to individuals by banks of Ukraine is investigated. It has been determined that during the last three years, bank consumer lending is not sufficiently successful and profitable, which in turn leads to an even greater decline in the economy. After all, it is the lending activity of banks that ensures the movement of funds in the market, concentrating them on the most important directions of development of society. The main problems concerning provision of loans to individuals by banking institutions are revealed, the factors hindering this process are substantiated.

Key words: *consumer credit, risks, credit strategy, credit policy, interest rate, bank, bank credit.*

Постановка проблеми. Сучасний стан вітчизняного банківського кредитування характеризується наявністю в портфелях окремих банків великої частки простроченої заборгованості. Тому сьогодні значна увага менеджерів банку повинна концентруватися на аналізі та оцінці ефективності банківського кредитування, як фізичних, так і юридичних осіб з метою пошуку шляхів досягнення оптимального співвідношення між прибутковістю та ризикованістю. Від структури та якості кредитної діяльності банку значною мірою залежить його стабільність, репутація й фінансовий успіх. Звідси об'єктивно виникає низка завдань з підвищення ефективності кредитного портфеля, що забезпечить компроміс дохідності, ліквідності та прийнятності для банку кредитного ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу сучасного стану та проблем споживчого кредитування приділяється належна увага в економічній літературі. Теоретичну базу дослідження в Україні становлять праці провідних вітчизняних науковців, а саме роботи І.А. Аванесової, О.І. Береславської, Г.П.

Бортнікова, В.В. Вітлінського, В.Я. Вовка, О.В. Дзюблюка, М.О. Житаря, В.В. Коваленка, Т.Т. Ковальчук, Л.В. Кузнецової, М.О. Кужелєва, В.Д. Лагутіна, С.В. Міщенко, І.Б. Охріменка, Л.О. Примостки, Н.П. Шульги.

Мета статті. Аналіз показників ефективності здійснення кредитування фізичних осіб банками України в сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу. Споживчий кредит відіграє надзвичайно важливу роль як у швидкому задоволенні постійно зростаючих потреб населення, так і в розвитку економіки загалом. Необхідність існування споживчого кредиту обумовлена витрачанням громадянами, що одержують низькі доходи, більшої частини своїх доходів на харчування та інші невідкладні статті споживання, оскільки питома вага витрат на харчування більша у тих, у кого доходи найменші, а менша у забезпечених.

Природу формування та реалізації споживчих витрат ретельно вивчали економісти у різні часи в різних країнах, в результаті чого запропоновано різні підходи до визначення поняття «споживчі витрати». Різні за змістом та характером визначення споживчого кредиту, наведені в науковій літературі, є свідченням того, що ця важлива форма кредиту є недостатньо дослідженою (табл.1).

Таблиця 1

Різноманітність підходів до трактування поняття «споживчий кредит»

№п/п	Автор	Трактування
1	Закон України «Про споживче кредитування», від 15 листопада 2016 року № 1734-VIII [9]	Споживчий кредит – грошові кошти, що надаються споживачу (позичальнику) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.
2	А.Т. Ковальчук[4]	Споживчий кредит – кредит, який надається тільки в національній грошовій одиниці фізичним особам-резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку, якщо інше не передбачене умовами кредитного договору
3	Б.С. Івасів[3]	Споживчий кредит – це кредит, який надається тільки в національній валюті фізичним особам-резидентам на придбання споживчих товарів та послуг і який погашається

		поступово.
4	Зарубіжний підхід	Споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) фізичним особам на придбання споживчих товарів або послуг у тимчасове користування під відсоток та на умовах забезпечення, строкості, платності та цільової спрямованості.

Сутність споживчого кредитування розглядається також через його функції, до яких відносять: розподільну та перерозподільну; заміщення грошей кредитними операціями; об'єднання кредитів; мінімізації кредитного ризику; розширення та диверсифікації доходної бази банку. Проте деякі з них, на думку науковців [1], є похідними від загальновідомих функцій кредиту, а деякі є специфічними з огляду на специфіку кредитного портфеля. З функцій споживчого кредитування впливають основні цілі його формування, які представлені на рисунку 1.

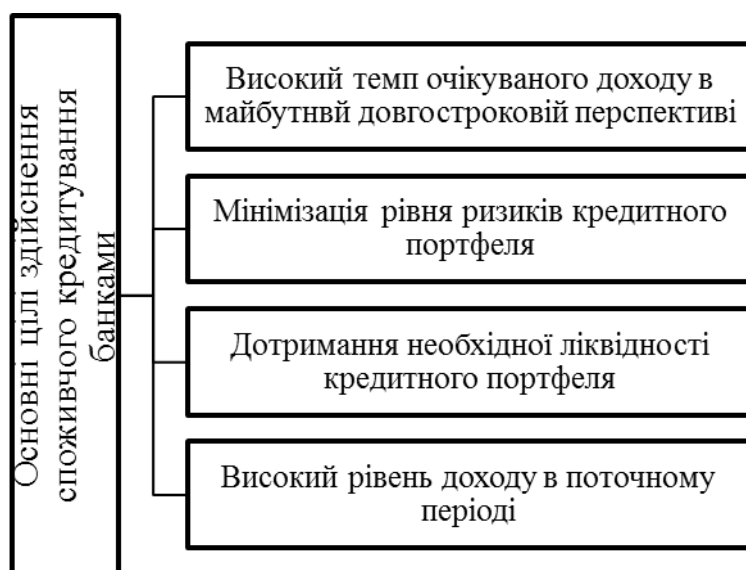

Рис. 1. Основні цілі здійснення споживчого кредитування

Головна мета процесу управління споживчим кредитуванням банку полягає в забезпеченні максимальної доходності за певного рівня ризику. Рівень доходності залежить від структури й обсягу портфеля, а також від рівня відсоткових ставок за кредитами. На формування структури споживчого кредитування банку істотно впливає специфіка сектора ринку, який обслуговується цим банком. Наприклад, у структурі кредитного портфеля ощадних банків переважають споживчі кредити та позики фізичним особам.

Ефективність кредитної діяльності банків на сьогодні є необхідним, якщо не вирішальним, фактором життєдіяльності банків, оскільки кредитний портфель становить більше половини всіх активів банку. У структурі балансу банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів, що має свій рівень дохідності та ризику. Тому для успішного кредитування банки мають сформувати та реалізувати ефективну систему управління кредитним портфелем.

Сучасні умови підтверджують, що обмежені можливості залучення кредитних коштів також впливають на розвиток економіки держави. Активізація кредитування сприяє подальшому зростанню економіки, появі нових суб'єктів господарювання, збільшенню робочих місць, розвитку інфраструктури країни та ін., що створює основу для економічної стабільності. При цьому, кредитування є одним з магістральних напрямків діяльності банків, який забезпечує їм прибутковість. Але процес кредитування для банків супроводжується певними ризиками, одним з яких є ризик неповернення запозичених коштів.

Оскільки кредитування посідає чільне місце у операціях банків, варто розглянути динаміку кредитних портфелів та їх структуру. На рисунку 2 наведено динаміку обсягів кредитних портфелів банків України за 2013-2017 роки [7].

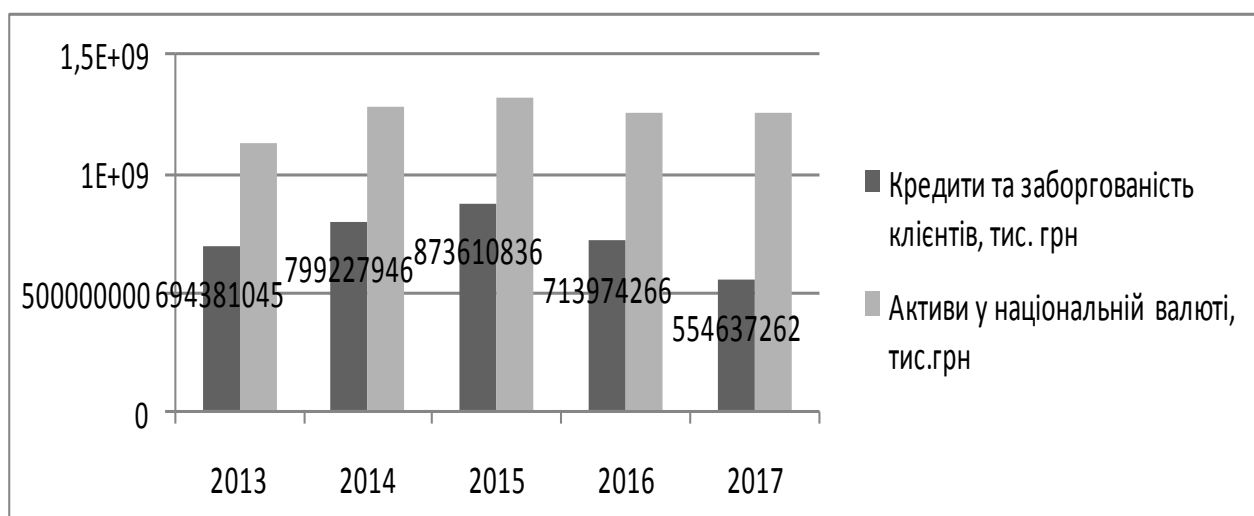

Рис. 2. Кредитний портфель та активи банків України 2013-2017 рр.

За даними рисунка 2, можна зробити висновок, що з 2013 р. по 2015 р. кредитний портфель банків України збільшувався, а з 2015 р. по 2017 р. прослідковується його зменшення. Це пов'язано із зменшенням кількості банків в Україні. Проте, активи банків у 2017 році порівняно з 2016 роком зросли і це говорить про те, що на фінансовому ринку залишаються хороші банки, які примножують свої активи та працюють відповідно до законодавства, яке, нажаль, часто змінюється та диктує жорсткі умови функціонування.

На сьогодні, частка банківського споживчого кредитування в порівнянні з іншими роками суттєво знижується. Перш за все це пояснюється низьким рівнем довіри населення до банківських структур і високими процентними ставками, тобто дорогими кредитами (рис.3) [7].

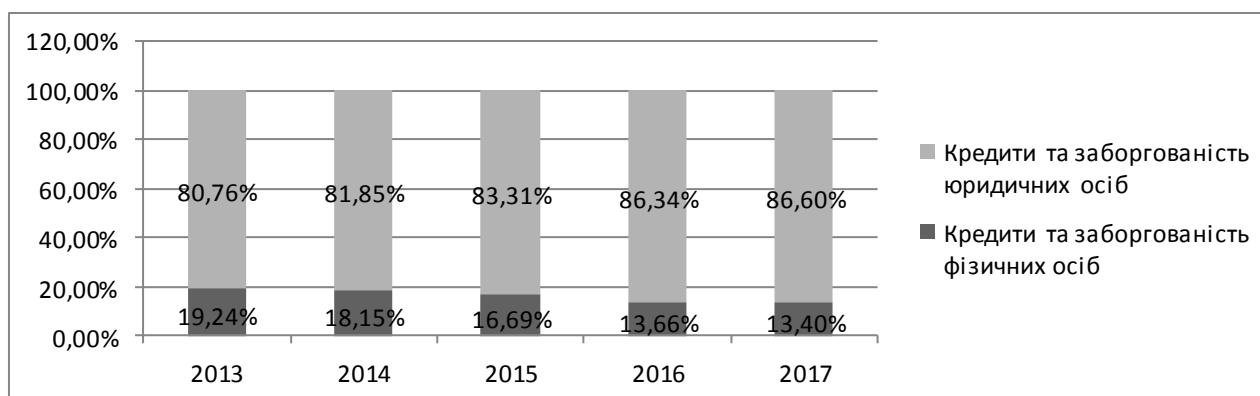

Рис. 3. Розподіл кредитного портфеля банків України за юридичними та фізичними особами

За результатами рис. 3 можна сказати, що більша частина кредитів та заборгованості клієнтів припадає на юридичних осіб. У відсотковому співвідношенні у 2017 р. порівняно з 2013 р. частка кредитів та заборгованості юридичних осіб зросла на 5,84%.

Доречним також буде розгляд структури споживчого кредитування в розрізі груп ризику, рівня забезпеченості галузевої структури, форм власності позичальників (рис.4).

Кредитний портфель банку схильний до всіх основних видів ризику, які супроводжують фінансову діяльність: ризику ліквідності, ризику процентних ставок, кредитному ризику. Банки визначають кредитний ризик за

кредитами, наданими юридичним та фізичним особам, визначивши імовірність настання дефолту клієнта. Імовірність дефолту клієнта визначають за фінансовим станом клієнтів, за яким поділяють фізичних осіб на 5 класів, а саме:

- 1 – фінансовий стан високий;
- 2 – фінансовий стан добрий;
- 3 – фінансовий стан задовільний;
- 4 – фінансовий стан незадовільний;
- 5 - фінансовий стан критичний).

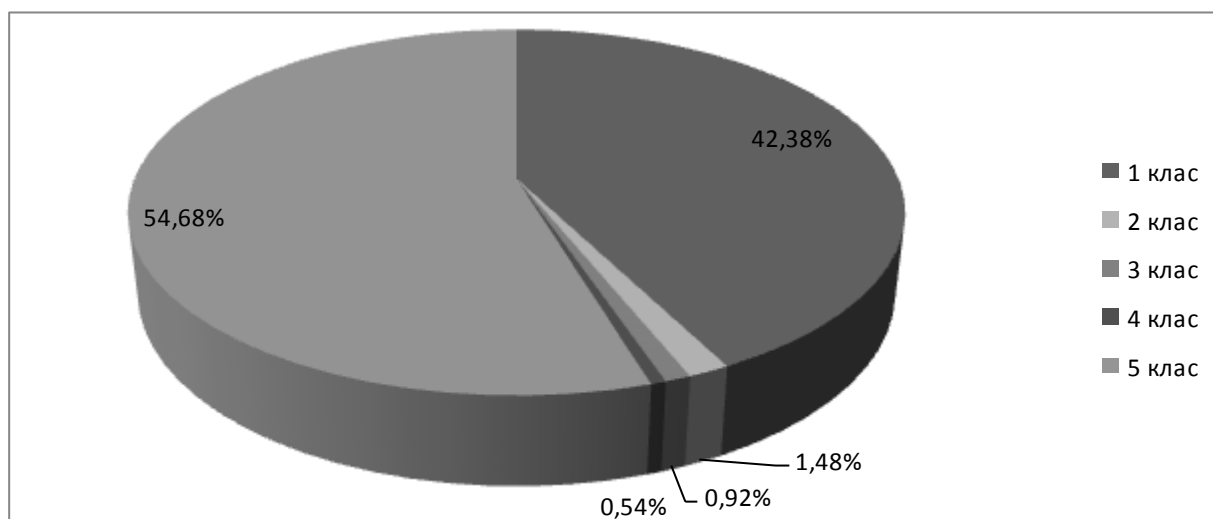

Рис. 4. Розподіл кредитів за класами боржника – фізичної особи

На рисунку 4 представлено розподіл кредитів за класами боржника – фізичної особи станом на кінець 2017 року, який показує, що найбільшу частку – 54,68% кредитів було видано 5 класу боржника, який характеризується критичним фінансовим станом і несе великий ризик для банків. Проте значну частку – 42,38% становлять кредити, що надані 1 класу боржника, до якого входять надійні позичальники з високим фінансовим станом [2].

З наведених даних випливає, що найбільше надано кредитів фізичним особам останнього класу боржників, які мають велике значення кредитного ризику. Можемо зробити припущення, що така ситуація склалась за рахунок того, що у минулі роки позичальники, які отримали кредити у іноземній валюті, через значні коливання курсу автоматично стали боржниками з критичним

фінансовим станом. Крім того, це може свідчити про те, що значну частку кредитів банки видають інсайдерам, а, відповідно до законодавства, такі позичальники відносяться до боржників з високим рівнем ризику.

Ще одним головним показником сучасного стану банківського споживчого кредитування, який заслуговує на його аналіз є частка непрацюючих кредитів. На кінець 2017 року вона становила 56.6% від загального кредитного портфеля. Зростання цього показника порівняно з кінцем 2016 року обумовлювали такі фактори:

- визнання Приватбанком реальної якості кредитів після націоналізації (вплив – +15.1 в. п.);
- зміна методології визначення непрацюючих кредитів (+3.6 в. п.);
- виключення позабалансових активів із розрахунку (+7.4 в. п.) [8].

Частка непрацюючих кредитів протягом 2017 року поступово почала знижуватися після досягнення історичного максимуму 58%. Найбільше помітний прогрес спостерігався за кредитами фізичним особам в національній валюті завдяки розгортанню нового кредитування. Якщо економіка зростатиме, якість кредитного портфеля помірно покращуватиметься, проте обслуговування більшості непрацюючих кредитів вже ніколи не відновиться. Банки мають прискорити розчистку балансів шляхом продажу та списання непрацюючих кредитів. Процес пришвидшиться, якщо буде ухвалено закон «Про діяльність з управління заборгованістю». Протягом першого півріччя 2018 року НБУ зобов'яже банки подати плани роботи із проблемною заборгованістю. З метою постійного моніторингу якості активів та забезпечення стійкості банківського сектору до макроекономічних шоків НБУ впроваджує щорічну оцінку банків, що серед іншого передбачає стрес-тестування [2].

Однією з вимог мінімізації ризику є створення резервних фондів у банках. На рисунку 5 зображені розміри резервів банків України за кредитами фізичним особам за 2013-2017 рр. Банки зобов'язані створювати резерви для відшкодування можливих витрат за основним боргом (без процентів та комісій) за всіма видами наданих кредитів у національній та іноземній валютах,

включаючи надані депозити, кредити іншим банкам, суб'єктам господарювання (овердрафт, ураховані векселі, факторингові операції, фінансовий лізинг), за наданими гарантіями та поручительствами.

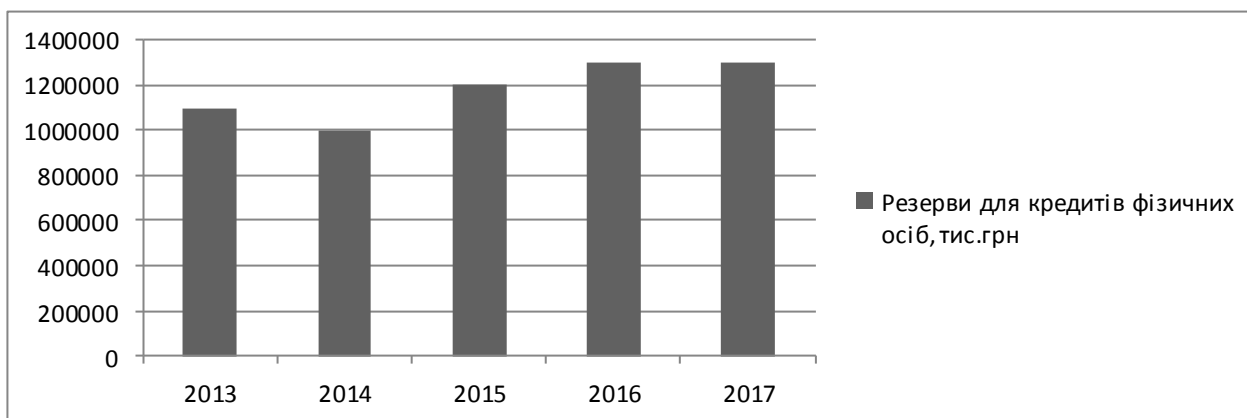

Рис.5. Резерви банків України за кредитами фізичним особам за 2013-2017 рр.

Наведені дані на рисунку 7 ілюструють, що протягом 2013-2017 рр. резерви банків України збільшувалися. Така ситуація склалась за рахунок того, що кредитів фізичним особам видається більше, тому і резерви відповідно більші. У зв'язку із зміною законодавства, зменшення відрахувань до резервів та підвищення операційної ефективності дозволили банкам вийти на прибутки у 2017 році. Здешевлення фондування підвищило чисті процентні доходи попри те, що нове кредитування обмежене. Завдяки збільшенню попиту на банківські послуги зросли комісійні доходи. Всі ці тенденції збережуться, відтак банківський сектор залишатиметься прибутковим. Єдиний ризик для прибутковості банків у 2017 році – можливість одержання додаткових збитків окремими держбанками [7].

Одним з основних напрямів підвищення ефективності кредитного споживчого кредитування банків України є результативне управління ним, яке передбачає збалансування та мінімізацію ризику усього портфеля та контроль структури кредитного ризику, що притаманний тим чи іншим ринкам, клієнтам, позичковим інструментам, кредитам та умовам діяльності. Управління банківським споживчим кредитуванням, як процесом, складається із п'яти послідовних етапів: вибору кредитної політики; аналізу ринку кредитів;

формування кредитного портфеля; перегляду кредитного портфеля; оцінки ефективності кредитного портфеля.

Аналізуючи проблеми банківського споживчого кредитування в Україні, можна сказати, що банківська система України потребує значного реформування та удосконалення кредитної політики, що повинно забезпечити оздоровлення фінансового сектору та відновлення темпів економічного зростання в Україні. Саме це є головним завданням в умовах необхідності якнайшвидшого подолання наслідків фінансової кризи у вітчизняній економіці та запорукою забезпечення її подальшого розвитку.

На сьогодні, вітчизняні банки створюють неефективні стратегії розвитку кредитування, не враховують всіх чинників і сучасного стану політичної, економічної та соціальної нестабільності. Ефективна кредитна стратегія для вітчизняних банків щодо фінансування фізичних осіб має відповідати таким вимогам:

1. Бути достатньо ефективною та гнучкою щодо використання кредитних інструментів для того, щоб банк міг досягти поставлених цілей, незважаючи на непередбачувані зміни у зовнішньому середовищі, використовуючи при цьому мінімум ресурсів для досягнення максимального результату;

2. Орієнтуватися на кілька ключових напрямів використання кредитних інструментів з метою досягнення збалансованості кредитного портфеля та концентрації зусиль і ресурсів банку з цією метою;

3. Дотримуватися ієрархічності та сумісності стратегії використання кредитних інструментів з іншими стратегіями розвитку банку з метою забезпечення ефективного функціонування банку загалом та іншим напрямів його діяльності;

4. Забезпечувати можливості для вибору серед альтернативних варіантів найефективніших рішень щодо використання кредитних інструментів з врахуванням компетентності фахівців та завдань у межах стратегічного управління;

5. Бути інноваційною та конкурентоспроможною серед конкурентів.

Якщо дотримуватися всіх чинників, то вітчизняне банківське споживче кредитування буде розвиватися і ставати більш дохідним, а саме:

- досягати максимальний рівня дохідності кредитних інструментів, при найменших ризиках та збитків;
- отримувати оптимальне співвідношення між кредитами, депозитами та іншими зобов'язаннями і власним капіталом банку;
- забезпечувати фінансової стійкості комерційного банку у процесі використання кредитних інструментів;
- забезпечення зваженого та оптимального використання кредитних інструментів на розвиток споживчого кредитування;
- отримувати оптимальний баланс між зростанням обсягу кредитного портфеля і поліпшенням його якості;
- розширення клієнтської бази шляхом надання кредитних послуг високої якості;
- збереження високого рівня довіри фізичних осіб до банку шляхом своєчасного та повного виконання своїх зобов'язань перед вкладниками та акціонерами.

Наразі на рівні банківської системи можна визначити певні закономірності та тенденції. Так, висока питома вага кредитів у активах банків призводять до підвищення рівня чутливості банківської системи до зовнішніх шоків, наслідком чого стає високий рівень збитковості банківської діяльності. Таким чином, у сучасних умовах розвитку вітчизняного банківського сектору регуляторні та наглядові підходи НБУ повинні бути зосереджені на забезпеченні макроекономічної стабільності функціонування банківської системи шляхом зниження ризиків банківської діяльності, на основі чіткого виконання банками своїх функцій щодо кредитування економіки та дотримання основних економічних нормативів, серед яких:

1. Нормативи капіталу: мінімального розміру регулятивного капіталу – Н1 (500 млн. грн.); достатності (адекватності) регулятивного капіталу – Н2 (не менше 10%).

2. Нормативи ліквідності: миттєва ліквідність – Н4 (не менше 20%); поточна ліквідність – Н5 (не менше 40%); короткострокова ліквідність – Н6 (не менше 60%).

3. Нормативи кредитного ризику: максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25%); великих кредитних ризиків – Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу); максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25%).

4. Нормативи інвестування: інвестування в цінні папери окремо за кожною установою – Н11-1 (не більше 15%); загальної суми інвестування – Н12 (не більше 60%) [8].

Отже, кредитна діяльність банків відіграє ключову роль у процесі забезпеченості домогосподарств необхідними коштами та загалом зростання і розвитку економіки. Кредитна політика, у свою чергу, дозволяє реалізувати коротко-, середньо- і довгострокові цілі банку у частині формування та реалізації тактичних та стратегічних завдань щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування позичальників (клієнтів) при тісній взаємозалежності з іншими видами політик. Одночасно з цим варто наголосити, що кредитна політика банків є невід'ємною складовою стратегії і політики НБУ та уряду, що вимагає відповідних раціональних та науково обґрунтованих заходів на фінансовому ринку країни, зокрема у частині нагляду за діяльністю банківських установ, посилення вимог моніторингу та звітності, переоцінки принципів і методичних основ реструктуризації проблемних банків, відповідності діяльності міжнародним стандартам, ефективності комунікаційної складової діяльності, а також прозорості діяльності самих регуляторів банківської сфери.

Головними напрямками подальшого розвитку споживчого кредитування в Україні повинно бути використання кращих практик у сфері оцінки кредитоспроможності позичальників, законодавче врегулювання відносин між суб'єктами кредитного процесу, зокрема між колекторами та боржниками,

стимулювання позичальників до підвищення свого кредитного рейтингу, підвищення рівня фінансової грамотності населення та довіри до банківської системи.

Список джерел:

1. Аванесова Н.Е. Кредитна політика банківських установ: стратегічні аспекти та ризики / Н.Е. Аванесова, Ю.М. Вознікова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С. 956-961.
2. Житар М.О. Аналіз сучасного стану кредитної діяльності банків України / М.О. Житар // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. – 2017.- № 1. - С. – 94-105.
3. Звіт про фінансову стабільність//Національний банк України// Висук №4 (2017 рік) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=D82D3E8B8CCBF5C80B239591C9D9BD3B?id=50604896>
4. Івасів Б.С Банківська енциклопедія [Текст] / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2014. – 504 с.
5. Ковальчук А.Т. Банківське кредитування в Україні: сучасний стан, основні проблеми та шляхи їх вирішення [Текст] / Т. Ф. Григораш, С. С. Пільгуй // Економічний простір. – №62. –2012. – С. 119-124.
6. Коваленко В.В. Діагностика кредитного ризику та його вплив на кредитну активність банків України/ В. В. Коваленко, О. М. Зверяков, Д. С. Гайдукович // Фінанси України – 2016 р. – №2 – с.84-98
7. Фінансова гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків: Монографія / М.О. Кужелєв, М.О. Житар. – Київ: Видавництво «Центр учбової літератури» Київ-Бидгощ, 2016. – 176с.
8. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України //Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>
9. Офіційний сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
10. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями// Постанова Правління Національного банку України 30.06.2016 № 351 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
11. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 року № 1734 VIII 4640. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>.
12. Житар М.О. Концептуальні засади удосконалення механізму управління прибутком банку / М.О. Житар // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. – 2017.- № 2. - С. – 167-179.
13. Дзюблюк О. В. Проблеми забезпечення ефективного функціонування

банківської системи в перехідній економіці [Текст] / О. В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2015. – №3. – С. 30-45.

14. Корпоративні відносини в банківському секторі: фінансові механізми та маркетингові стратегії / М.О. Кужелєв, І.Г. Брітченко, П.П. Гаврилко. - Рівне-Новий Сонч : Волин. обереги, 2016. – 228 с.

Житар Максим Олегович** – кандидат економічних наук, заступник директора ННІ фінансів, банківської справи, Університету державної фіскальної служби, (м.Ірпінь). **ORCID: 0000-0003-3614-0788

***Чамор Галина Сергіївна** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби, (м.Ірпінь).*